



ПИНДА

Любов Арсентіївна,

кандидат історичних наук, доцент,

директор Наукової бібліотеки

Львівський національний аграрний

університет

lnaulib@ukr.net,

Львів

Й. ОЛЕСЬКІВ – УКРАЇНСЬКИЙ ВЧЕНИЙ ТА ОСВІТЯНИН З ГАЛИЧИНИ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

У статті висвітлено життя і діяльність Йосипа Олесківка – ініціатора української еміграції до Канади у 90-х роках ХІХ століття. Проблемі еміграції галицьких селян присвячено близько 12 праць вченого. Проаналізовано діяльність Й. Олесківка як доцента рільництва та ботаніки у Вищій Рільничій школі в Дублянах (1887– 91 рр.).

Розкрито агрономічну наукову діяльність вченого, пов'язану з товариством «Просвіта», де він активно пропагував ідею розвитку садівництва, городництва, молочарських спілок. Він досліджував зміни пір року, клімат і ґрунти, їх вплив на врожайність плодових культур. Обґрунтував економічну доцільність вирощування фруктів та овочів на експорт. Показано багаторічну співпрацю Й. Олесківка та І. Франка щодо соціально-економічного і культурного розвитку Галичини.

Ключові слова: українська еміграція, Канада, ботаніка, рослинництво, садівництво, Галичина, молочарські спілки.

J. OLESKIV - UKRAINIAN SCIENTIST AND EDUCATOR FROM GALICIA (LATE NINETEENTH - EARLY TWENTIETH CENTURY)

The article covers the life and work of Yosyp Oleskiv - the initiator of Ukrainian emigration to Canada in the 90s of the XIX century. About 12 works of the scientist are devoted to the problem of emigration of Galician peasants. The activity of Y.

Oleskiv as an associate professor of agriculture and botany at the Higher Agricultural School in Dublyany (1887-91) is analyzed.

The agronomic scientific activity of the scientist connected with the Prosvita society is revealed, where he actively promoted the idea of development of gardening, horticulture, dairy unions. He studied the changes of seasons, climate and soils, their impact on the yield of fruit crops. He substantiated the economic feasibility of growing fruits and vegetables for export. The long-term cooperation of Y. Oleskiv and I. Franko on the socio-economic and cultural development of Galicia is shown.

Key words: *Ukrainian emigration, Canada, botany, crop production, horticulture, Galicia, dairy unions.*

И. ОЛЕСЬКИВ – УКРАИНСКИЙ УЧЕНЫЙ И ПРОСВЕТИТЕЛЬ ИЗ ГАЛИЧИНЫ (КОНЕЦ XIX – НАЧАЛО XX СТ.)

В статье отображены жизнь и деятельность Иосифа Олескива – инициатора украинской эмиграции в Канаду в 90-х годах XIX века. Проблеме эмиграции галицких крестьян посвящено около 12 работ ученого. Проанализировано деятельность И. Олескива как доцента полеводства и ботаники в Высшей Полеводческой школе в Дублянах (1887-91 гг.).

Раскрыто агрономическое научную деятельность ученого, связанную с обществом «Просвита», где он активно пропагандировал идею развития садоводства, огородничества, союзов молочников. Он исследовал смены времен года, климат и почвы, их влияние на урожайность плодовых культур. Обосновал экономическую целесообразность выращивания фруктов и овощей на экспорт. Показано многолетнее сотрудничество И. Олескива и И. Франко в социально-экономическом и культурном развитии Галичины.

Ключевые слова: *украинская эмиграция, українська еміграція, Канада, ботаника, растениеводство, садоводство, Галичина, союзы молочников.*

У цьому році відзначаємо 160 років від дня народження українського вченого-аграрія, ініціатора української еміграції до Канади Й. Олескива (1860-1903). До 155-річчя з дня народження вченого колективом українських дослідників (С. Качараба, В. Кучерук, І. Сварник, Р. Горак, З. Яворівський) підготували видання «Йосип Олесків. Життя і діяльність». Вперше у книзі подаються праці вченого, адаптовані до сучасної української мови, використані матеріали архівів Канади і листи Й. Олескива до канадського уряду і І. Франка. У різний час досліджували життєвий шлях і наукову спадщину вченого різні дослідники. Перше дослідження про Й. Олескива як організатора української еміграції було підготовлено у 1964 р. В. Кисілевським у Канаді (англійською

мовою). До 115-річчя з дня народження вченого було здійснено перевидання його праці «Про вільні землі». У 2003 р. в Едмонтоні з ініціативи «Альбертського товариства збереження української культурної спадщини українським скульптором Л. Молоджанином вченому встановлено пам'ятник [4]. У 2006 р. у с. Нова Скварява Жовківського району Львівської області, де народився і виріс Й. Олеськів, освячено меморіальну дошку. У 2000 р. вийшла книга Є. Яворівського «Нова Скварява: історико-краєзнавче дослідження». Відомий франкознавець Р. Горак підготував видання «Іван Франко та Жовківщина» (2004 р.), де вміщено статтю «Йосип Олеськів із Скваряви Нової».



Й. Олеськів народився в родині греко-католицького священика. Навчався в Львівській академічній гімназії, яку в 1878 р. закінчив з відзнакою. Вищу освіту здобув у Львівському університеті, де спочатку навчався на юридичному, а згодом – філософському факультеті. Паралельно відвідував лекції з анатомії рослин, мінералогії та психології, студіював органічну хімію, геологію, ботаніку. Після закінчення навчання в університеті став аспірантом професора Цісельського [1].

За сприяння Галицького господарського товариства Й. Олеськів у 1885 р. виїжджає до Західної Європи для ознайомлення з місцевим сільським господарством. Зібрані матеріали публікував у львівських газетах. В 1885 р. проходить стажування в Ерфуртському університеті, де поглиблює свої знання з ботаніки, політекономії, сільського господарства та видає праці з помології. Цього ж року став доктором філософії в Ерфуртському університеті, захистивши дисертацію, присвячену вивченню процесів опадання листя.

На роботу в Дубляни у Вищу Рільничу школу Й. Олеськіва запросив професор В. Тинєвський. Тут у 1887–1891 рр. Й. Олеськів працював доцентом рільництва та ботаніки. Саме в цей період він здійснював дослідження змін пір

року і їх вплив на плодові культури. Його праці були дуже корисні у практичному садівництві.

Агрономічна наукова діяльність Й. Олеськіва пов'язана з діяльністю «Просвіти», де він активно пропагував ідею розвитку садівництва, городництва, молочарства. Також він приділяв увагу організаційним питанням сільського господарства краю. Враховуючи його знання і досвід, в 1892 р. на засіданні Головної управи «Просвіти» Й. Олеськіва обрано членом управи цієї організації.

Українська агрономічна думка розвивається у Галичині передовсім через діяльність «Просвіти». Особлива увага приділяється подоланню соціально-економічних наслідків панщини та кріпацтва. В зв'язку з відзначенням 50-річчя ліквідації панщини «Просвіта» оголосила конкурс на створення роботи, котра б популярно висвітлила історію сільського господарства Галичини за період 1848–1898 рр. Найвідомішими з поданих на конкурс робіт є твори:

- Л. Селянського («У п'ятдесяту річницю знесення панщини і відродження Галицької Русі»);

- Й. Олеськіва («Розвій селянського господарства у Східній Галичині 1848–1898»);

- І. Франка («Панщина та її скасування 1848 року в Галичині»).

Роботи двох останніх авторів мають особливе значення для вивчення історії даного питання, бо оперті на оригінальні архівні матеріали. До речі, Й. Олеськіва та І. Франка, зважаючи на близькість їхніх поглядів щодо шляхів соціально-економічного та культурного розвитку Галичини, об'єднувала багаторічна співпраця та дружба.

«Просвіта» сприяє випуску праць Й. Олеськіва з фахових питань розвитку сільського господарства. Так, в 1897 р. вона видала його книгу «Про садівництво, городництво і молочарство», присвячена стану та перспективам їх поступу у Галичині. Автор обґрунтував економічну доцільність вирощування яблунь, груш, слив, вишень з метою реалізації їх на столичних ринках Відня. Для зростання цієї галузі сільського господарства, підкреслював дослідник, є

всі необхідні умови – відповідні клімат та ґрунти. При закладанні садів, на думку вченого, господарям необхідно попрацювати над вибором сортів яблук, щоб сади були прибутковими. Він також звернув увагу на необхідність заснування кооперативних молочарських спілок. Підвищувати продуктивність худоби і поліпшувати якість молочних продуктів галицьких селян змушували вимоги тогочасного ринку. Високі стандарти ринку дрібні (або одноосібні) господарі могли задовольнити лише за умови спільної організації виробництва. Й. Олеськів рекомендував галицьким селянам організовувати молочарські спілки, економічно обґрунтувавши їх перевагу. Він описав роботу перших спілок такого типу в с. Ленки (повіт Пильзненський) у даній книзі, наводячи тим самим конкретний приклад їх дієвості для українських селян.

Й. Олеськіва вважають ініціатором української еміграції до Канади у 90-х роках XIX ст. Дослідник життя та діяльності Й. Олеськіва, професор Львівського університету ім. І. Франка С. Качараба зазначає, що масовий рух емігрантів з українських земель за океан розпочався наприкінці 60-х – на початку 70-х рр. XIX ст. Еміграційний потік галицьких селян первинно був спрямований в Аргентину, Бразилію, США [1].

Й. Олеськів опікувався українськими емігрантами з Галичини до Канади у 90-х роках XIX ст.. Він не шкодував ні своїх життєвих сил, ні часу, ані коштів, щоб лишень допомогти українцям емігрувати. В 1895 р. Й. Олеськів зустрічався з державними урядовцями Канади, досліджував клімат та землі цієї країни, побував на багатьох канадських фермах. Саме відтоді еміграція українців до Канади стала масовою. Й. Олеськів створив комітет з питань еміграції, який здійснював фахове консультування селян. Канадський уряд надавав комітетові грошову допомогу впродовж 1898–1899 рр., а також дбав про духовне і культурне життя емігрантів. Стараннями цього комітету в 1897 р. до українських емігрантів прибув священник о. Нестор Дмитрів. Понад шість років опікувався Й. Олеськів українськими поселенцями в Канаді. Як підсумок, на 1903 р. в Канаді налічували 34 тис. українських емігрантів з Галичини [2].

Про діяльність Й. Олеськіва газета «Свобода» у 1895 р. писала: «Серед наших багатьох патріотів справжнім великим і мудрим патріотом у Галичині є доктор Олеськів, професор сільського господарства в Педагогічній семінарії у Львові. Він справді свідомий українець, який на свої власні гроші прагнув дослідити еміграцію до Канади».

Розуміння особливостей господарської діяльності українського селянина в США та Канаді, якісно відмінної від європейських умов загалом та галицьких зокрема, на переконання Й. Олеськіва, буде надійною основою для успішної адаптації українських емігрантів за океаном. Про це він веде мову в своїй польськомовній роботі «Rolnictwo za oceanem a przesiadlna emigracya» («Рільництво за океаном і переселенська еміграція»), виданій коштом автора у Жовкві в 1896 р. [7]

Й. Олеськів характеризує визначальні моменти організації сільськогосподарського виробництва у США та Канаді, які приносять йому успіх на світовому ринку (великі масштаби ферм, механізація праці, максимально повний збір вирощеної продукції і зведення втрат до мінімуму, попередня господарська розробка сільськогосподарських земель великими компаніями та товариствами з метою подальшої їх здачі в оренду осадникам, а землі, що не належать великим власникам, уряд роздавав безоплатно осадникам). Дослідник описує механізм системи колонізації ще необжитих земель в США та Канаді, вихідним в якому є діяльність урядових інженерних служб, що проводять поділ та оцінку ділянок земель під майбутні господарства осадників. Й. Олеськів підкреслює, що в час, коли у США майже не залишилось вільних земель, то в Канаді, особливо в її західній частині, для потенційних осадників вільних земель є вельми багато. Безкоштовна або дешева земля, відсутність застосування добрив, використання машин, низьке оподаткування виробників с/г продукції, наявність сприятливої правової бази, котра стимулює виробника до пошуку та інновацій, постійний безпосередній зв'язок фахівців-експертів і консультантів з виробниками с/г продукції з метою покращення її виробництва та збуту, вивчення реального стану справ на ринку

послуг та товарів – ось головні моменти успішного розвитку сільського господарства в Канаді і США.

В праці «Про вільні землі» (Львів, 1895) Й. Олеськів аналізує причини еміграції українських селян з Галичини [3]. Ось деякі ідеї та висновки автора з цієї праці. Зважаючи на багатодітність у сім'ях, наявного земельного фонду явно недостатньо, щоб забезпечити їхнє існування. На більш, ніж 5 млн. сільського населення припадало 4758730 га, серед них придатними до використання були трохи більше ніж 3 млн. га землі. «Се значить, що родина господарска, зь пяти душъ зложена, має пересьчно около три гектары ґрунту». Звідси його невтішний висновок: «Що найменше 90 на 100 всьхъ рускихъ душъ въ Галичині не має з чого жити якъ не заробить на обшарі двѣрскимъ». На відміну від США та Канади, впровадження в панських маєтках машин і найманої робочої сили у Галичині тільки позбавляє селян можливості заробити реальні гроші, примушуючи їх працювати фактично за вельми низьку плату. Українські мігранти-заробітчани з Галичини у США в певній мірі своєю короткотерміною працею (2–3 роки) покращували матеріальний стан своїх господарств на батьківщині: 1) ліквідація заборгованостей в багатьох господарствах; 2) нагромадження капіталу, необхідного для розвитку господарств, але економічна криза 1893 р. суттєво послабила позиції американської промисловості, що вдарило і по заробітках українських трудових емігрантів. Вихід з такої ситуації Й. Олеськів вбачав у трьох варіантах: 1) покращення стану господарств (фінансового, ресурсного та технічного); 2) пошук більш оплачуваних заробітків; 3) міграція населення в ті регіони світу, де є багато вільних земель або ціни на них є невисокі, щоб можна було їх придбати. Кожен з цих варіантів дослідник аналізує, з'ясовуючи їх сильні та слабкі сторони. Заробітки селян повинні йти, на його переконання, не на проїдання, а вкладатись у розвиток свого господарства. Завдання інтелігенції – фахово консультувати робітників щодо організації власних об'єднань під час перебування на заробітках та ефективного вкладання зароблених коштів у власне господарство та організацію своєї справи вдома. Й. Олеськів застерігав

охочих емігрувати: «еміграція на поселене вимагає всегда капіталу на загосподарованє, хоть бы тамъ в новомъ дали спорый каваль найлучшого ґрунту за дармо. Зубами ґрунту не вкусишь». Дослідник попереджав про небезпеку у всіх відношеннях еміграції до Бразилії, яка може завершитись фатально для багатьох її учасників.

Наукова діяльність Йосипа Олеськіва була також в значній мірі пов'язана з Польським товариством природознавців імені Коперника, дійсним членом якого він був. Дослідник друкував результати наукових досліджень у часописі «Космос» – друкованому органі товариства. У товаристві він виступав на тему фенологічних досліджень¹. Так, звітуючись на засіданні товариства 1889 року (Kosmos. 1889. s. 269–270), Й. Олеськів презентував доповідь про вплив сезонних змін на польові та засіяні рослини. У ній він, зокрема виокремив фактор вологості ґрунтів як важливу умову розвитку рослин. На думку доповідача, вагому роль для рослин має не тільки вологість, а й також освітлення. Вчений велике значення надає ґрунтам. Йосип Олеськів вважає, що на певній території з одним типом ґрунту не має великої різниці між польовими рослинами та засіяними сільськогосподарськими культурами. Врожайність залежить від удобрення та багатства компонентів в ґрунтах, зокрема поживних солей для рослин, які містяться в них. Рослина живиться вологістю, насиченим киснем ґрунту, а також мінералами і мікроелементами, які необхідні для її дозрівання та росту. Сільськогосподарським культурам конче потрібне мінеральне та органічне удобрення, а не тільки елементи, на які багатий ґрунт, тоді як для польових рослин великої ролі удобрення не має.

За основу своїх наукових спостережень вчений обрав пішу фасолю, оскільки за структурою і періодом росту вона подібна до багатьох польових рослин. Й. Олеськів звертає увагу на території, які не мають засаджень (дерев) і на ті, які дають тінь для рослини. Він досліджує процес розвитку пішої фасолі в

Фенологія (від грец. φαίνω — показую, виявляюсь і λόγος – вчення) – наука про сезонні явища в природі. Фенологія вивчає періодичні явища в живій і неживій природі, що пов'язані зі змінами пір року, а також сезонні фази розвитку рослин та сезонні особливості розвитку й активності тварин.

тіні. Після його виступу відбулася дискусія між знаними вченими того часу з даної проблематики.

Стаття Й. Олеськіва «Фенологічні записки плодкових дерев» (Kosmos. 1889. s. 59–63) присвячена результатам його наукових пошуків у сфері фенології. Вчений вивчав сезонні явища, зміни пори року та їх взаємозв'язок з фазами розвитку рослин. Увага приділена у даній публікації трьом групам рослин: деревним, листяним та квітковим. Автор характеризує кілька видів плодкових дерев, зокрема груші. Він виокремлює три види бруньок груші та різні періоди їх цвітіння. Й. Олеськів велике значення надає зимовим явищам, зокрема коливанню температур, які є важливими факторами для цвітіння і розпускання бруньок у груші. Від середньої температури, на думку дослідника, залежить кількість листочків та величина бруньок груші. Ще одним фактором у цвітінні груші автор вважає період її росту та тип самої рослини (низькоросла чи високоросла рослина).

Йосип Олеськів досліджує період, коли розпускаються бруньки листяних і плодкових дерев, листяні бляшки. Фактором, який впливає на ріст дерев, є освітлення, тобто чи дерево повернуто до сонця і росте на підвищенні чи навпаки, в долині. Відділення м'язги можна побачити тільки під мікроскопом. А для цього процесу велике значення має тип сезонних дерев: осінніх чи весняних, однорічних чи багаторічних. Дослідник вказує на той факт, що після періоду цвітіння, бруньки, які розпускаються, мають малу кількість листків невеликих розмірів, а бруньки, які розпускаються пізніше – можуть мати більшу кількість і довші листочки [6].

Наступним етапом, після розпускання бруньок і молодих листочків, автор вважає появу нових галузок. У процесі вегетації рослина зазнає значних змін, деякі з яких можна простежити тільки під мікроскопом. Науковець вказує на ті обставини, коли молоді галузки набувають більшої ваги. У праці автор відстежує вегетацію плодкових рослин під час літніх місяців до періоду дозрівання плодів. Йосип Олеськів здійснює глибокий аналіз процесу вегетації трьох типів дерев, особливу увагу відводить груші. Поряд з дослідженням

процесу вегетації, вчений велике значення надає кліматичним умовам краю та сезонним змінам, які дуже важливі для періоду дозрівання плодів. Він вважає, що сезонні зміни, тип рослин, освітлення, особливість ґрунту та розташування дерева мають важливе значення на дозрівання, форму і розмір плодівих дерев [8].

Про популярність наукових досліджень у сфері фенології свідчить той факт, що в багатьох наукових журналах аналізуються наукові спостереження Й. Олеськіва і надаються їм фахові оцінки. У журналі «Wszecħświat» (1888. № 8) поміщена стаття доктора С. Гросгліка «Про опадання листя», в якій згадані праці знаних фенологів того часу: Веснера та Йосипа Олеськіва. Автор статті вказує на те, що доктор Йосип Олеськів провів ґрунтовне дослідження вегетації рослини від періоду опадання листя, тобто змертвіння дерева, до періоду нового розвитку навесні. Цей професор добре відгукується і погоджується із з тою ідеєю Й. Олеськіва, що опадання листя без дії органічних кислот неможливе [5].

У 1901 р. Й. Олеськів переїжджає до Сокаля на нову посаду директора Сокальської учительської семінарії і приступає до виконання службових обов'язків з вересня. Однак недовго довелося бути Й. Олеськіву директором Сокальської учительської семінарії. У 1903 р. внаслідок тяжкої довготривалої недуги Й. Олеськів на 43-му році життя помер. Поховано Й. Олеськіва у Львові на Личаківському цвинтарі.

Дана розвідка підкреслює потребу більш ґрунтовного вивчення постаті Й. Олеськіва не тільки як відомого громадського діяча, але й знаного вченого в галузі ботаніки та біології рослин, знавця агрономії та аграрної економіки. Це дозволить створити більш його цілісний образ нинішнім поколінням українців, котрі про нього майже нічого не знають. В зв'язку з цим готується науковцями ЛНАУ до друку ряд праць Й. Олеськіва, присвячених проблемам вивчення природи рослин, зокрема, використовуваних в сільському господарстві Галичини.

Список використаних джерел та літератури

1. Горак Р., Качараба С., Кучерук В., Яворівський З. Йосип Олесків. Життя і діяльність. Львів: Проман, 2014. 440 с.
2. Олесків Й. О эмиграции. Издание Общества им. М. Качковского, декабрь 1895. Ч.241. Львов: Из типографии Ставропигийского института, 1895. 72 с.
3. Олесків Й. Про вільні землі. Львів: В друкарні Наукового товариства ім. Шевченка, 1895. 38 с.
4. Miller F. P., Vandome A. F., McBrewster J. Joseph Oleskiw. VDM Publishing, 2010. 68 p.
5. Olesków J. O odpadaniu lisci. *Kosmos*. Czasopismo Polskiego Towarzystwa przyrodników imienia Kopernika. Rok dziewiąty. Lwów. 1884. S.197, 267, 317, 491.
6. Olesków J. Podręcznik hodowli nasion gospodarskich na podstawie teoretycznej i praktycznej. Lwów, 1885.
7. Olesków J. Rolnictwo za oceanem a przesiedlna emigracya. Żółkiew, 1896. 48 s.
8. Olesków J. Zrastanie tkanek roślinnych. *Roczniki WSR w Dublanach*. Lwów, 1894.

References

1. Horak, R., Kacharaba, S., Kucheruk, V., Yavorivs'kyu, Z. (2014). *Yosyp Oles'kiv. Zhyttya i diyal'nist'*. [Joseph Oleskiv. Life and activity] L'viv: Proman. 440. [in Ukrainian].
2. Oles'kiv Y. (1895) *O emigratsii. Izdanie Obshchestva im. M. Kachkovskogo, dekabr'* [About emigration. Publication of the Society. M. Kachkovsky, December 1895. Part 241] L'vov: Iz tipografii Stavropigiyskogo instituta. 72. [in Russian].
3. Oles'kiv Y. (1895) *Pro vil'ni zemli* [About free lands] L'viv: V drukarni Naukovoho tovarystva im. Shevchenka. 38. [in Ukrainian].
4. Frederic P. Miller, Agnes F. Vandome, McBrewster John (2010). Joseph Oleskiw. VDM Publishing. 68. [in English]
5. Olesków J. (1884) *O odpadaniu lisci* [About leaf fall]. *Kosmos*. Czasopismo Polskiego Towarzystwa przyrodników imienia Kopernika. Lwów. Rok dziewiąty. S.197, 267, 317, 491 [in Polish]
6. Olesków J. (1885) *Podręcznik hodowli nasion gospodarskich na podstawie teoretycznej i praktycznej* [A manual for breeding farm seeds on a theoretical and practical basis]. Lwów [in Polish]
7. Olesków J. (1896) Rolnictwo za oceanem a przesiedlna emigracya [Agriculture across the ocean and displaced emigration]. Żółkiew. 48 [in Polish]
8. Olesków J. (1894) *Zrastanie tkanek roślinnych* [Cohesion of growing tissues]. *Roczniki WSR w Dublanach*. Lwów [in Polish]

Рецензент:

Бородай І. С., д.і.н., професор
Анненкова Н. Г., к.і.н., доцент

Надійшла до редакції 27.07.2020 р.

